

Piotr Kopiec

ORCID: 000-0002-0581-0737

RECENZJA KSIĄŻKI:

„Św. Bazyli wielki jako wzór lidera Kościoła” [Nicu Dumitrașcu:
„Św. Bazyli Wielki: wiara, misja i dyplomacja w kształtowaniu
doktryny chrześcijańskiej” (*Basil the Great: Faith, Mission and
Diplomacy in the Shaping of Christian Doctrine*), New York:
Routledge 2018, ss. 216, ISBN: 9781472485861 (hardback);
ISBN 9781315568775 (ebook)]

IV stulecie naszej ery stanowi kluczowy okres w historii kształtowania się doktryny chrześcijańskiej. To okres Soborów Niejskiego i Konstantynopolitańskiego, na których orzeczono najważniejsze dogmaty trynitarne i chrystologiczne, to wiek, w którym chrześcijaństwo wyszło poza polityczny zakres wyznania podziemnego, to również czas wybitnych interpretacji teologicznych, wśród których na czoło wybijały się dzieła Ojców Kapadockich. Historia wprowadzie nie powtarza się, ale historia uczy, jak odczytywać znaczenia osobistych decyzji, błędnych bądź słusznych, na bieg czasu. Dlatego też z uznaniem należy powitać kolejne badania historyczne nad tą epoką oraz ich teologiczne interpretacje. Jednym z najnowszych takich zapisów jest książka rumuńskiego patrologa, księdza profesora Nicu Dumitrașcu, uznanego w środowisku historyczno-patrologicznym badacza działalności Ojców Kapadockich, autora wydanej już wcześniej monografii „Ekumeniczny testament Ojców Kapadockich” (*The Ecumenical Legacy of the Cappadocians*), a także dziesiątków artykułów oraz organizatora kilku międzynarodowych konferencji dotyczących tego tematu.

Prezentowana pozycja skupia się na słabo dotychczas opracowanych aspektach życia św. Bazylego Wielkiego, dotyczących jego działalności politycznej. Warto wspomnieć, co zaznaczono w przedmowie napisanej przez Kallistosa Ware’a, jednego z najwybitniejszych współczesnych teologów prawosławnych, że choć rola jaką odegrał Bazyl w kształtowaniu terminologii trynitarnej, w formowaniu monastycyzmu, jego myśl społeczna i jego wkład w rozwój form liturgicznych są gruntownie opisane, to jednak niewiele opracowań odnosi się do jego aktywności w wymiarze politycznym, podejmowanej

w trudnych stosunkach między cesarstwem i Kościołem w późnej Starożytności, a zwłaszcza w relacjach między Kapadocją a Armenią. Książka rumuńskiego patrologa wypełnia zatem bardzo istotną lukę w badaniach nad wpływem Bazylego Wielkiego i szerzej, Ojców Kapadockich, w historycznym procesie kształtowania się chrześcijańskich norm i wartości w polityce.

Monografia posiada bardzo przejrzystą i przemyślaną strukturę. Podzielona jest na cztery części (rozdziały), które składają się z dwóch bądź trzech podrozdziałów. Część pierwsza, zatytułowana „Św. Bazyli i cesarz Walens: Godność wobec autorytetu” (*St Basil and Emperor Valens: dignity versus authority*) opisuje i interpretuje trudne stosunki pomiędzy teologiem a władcą rzymskim Walensem, który panował od 364 roku, był zwolennikiem arianizmu i aktywnie ingerował w trynitarnie spory teologiczne. Autor przeprowadza gruntowną analizę relacji pomiędzy oboma przeciwnikami, rozważając zarówno historyczne, jak i psychologiczne warianty poszczególnych działań podejmowanych przez Bazylego oraz cesarza. Opisuje różne zabiegi, w jakie angażował się Walens, aby wpływać na teologa. Analizuje słynną debatę odbytą w dzień Objawienia Pańskiego w 372 roku pomiędzy cesarzem i biskupem, na którą władca udał się osobiście do Cezarei Kapadockiej i która zamieniła się w głęboki i pełen szacunku z obu stron dialog dwóch wybitnych osób. Wreszcie, rozważa charakterystyczne cechy osobowości biskupa Cezarei, przejawiające się w różnych kluczowych momentach działalności duszpasterskiej, teologicznej oraz politycznej i skupia się zwłaszcza na duchowej sile, jaką wykazywał Bazyli w swym życiu.

Druga część (rozdział) nosi tytuł „Św. Bazyli, św. Nerses Wielki i Armenia: misja i dyplomacja kościelna” (*St Basil, St Nerses and Armenia: mission and church diplomacy*). Pierwszy podrozdział gruntownie omawia kilka historyczno-teologicznych wątków dotyczących istotnych wydarzeń w relacjach pomiędzy cesarstwem rzymskim a Armenią. Autor rozpoczyna od szczegółowego przedstawienia osoby św. Nersesa Wielkiego, arcybiskupa Armenii, który, jak Dumitraşcu zaznacza, jest mniej znany we współczesnym środowisku patrystycznym. Opisuje związki Nersesa z Kapadocją, gdzie otrzymał on teologiczne wykształcenie, a także analizuje jego działalność duszpasterską i polityczną, w którą angażował się jako zwierzchnik Kościoła ormiańskiego. Jako przykłady działalności politycznej omawia dwie misje, jakie podejmuje Nerses na prośbę króla ormiańskiego Arszaka i wyróżnia skutki tych misji – między innymi poddanie Kościoła w Armenii prymatowi Konstantynopola. W drugim podrozdziale przedstawiona jest misja św. Bazylego do Armenii, którą biskup Cezarei przeprowadza na zlecenie Walensa, a także dogłębnie zaprezentowana jest relacja pomiędzy Nersesem i Bazyliem. Konkludując, Dumitraşcu dokonuje interpretacji roli obu teologów, jaką odegrali w religijnym i politycznym życiu swych Kościołów oraz znaczenia relacji religijnych pomiędzy Kapadocją i Armenią. Ponadto, akcentuje postawę obu świętych, charakteryzującą się z jednej strony wielką niezłomnością wiary a z drugiej

pewną wszechstronnością spojrzenia na sprawy społeczne i polityczne, co pomogło odegrać im kluczową rolę w historii chrześcijaństwa.

Trzecia część, zatytułowana „Św. Bazyli i sztuka dyplomacji: spotkania, metody i korespondencja (*St Basil and the art of diplomacy: meetings, methods and correspondence*) ma najbardziej „techniczny” charakter, wypełniona jest bowiem szczegółowymi historycznymi przedstawieniami poszczególnych przypadków. Autor opisuje w niej polityczne i duszpasterskie doświadczenia biskupa Cezarei w kontekście systemu komunikacji w ówczesnym świecie, opartego na listach przewożonych tak przez wyspecjalizowanych gońców, jak i okazjonalnych podróżnych. Korespondencja oraz sposoby jej dostarczania odgrywały więc ogromną rolę w utrzymywaniu integralności cesarstwa i zamieszkujących go społeczeństw. W poszczególnych podrozdziałach Dumitraşcu analizuje najważniejsze przeszkody wynikające z różnych niedoskonałości tego systemu – do największych niebezpieczeństw zalicza napady, kradzieże, warunki pogodowe, zwłaszcza zimowe, a także fakt, że niekiedy list był przejmowany przez kilku przewoźników. Trudności te opisuje w perspektywie dążeń do podtrzymania relacji pomiędzy biskupami Wschodu i Zachodu, aby zapewnić kanoniczną, dogmatyczną i liturgiczną jedność Kościoła. Szczególną uwagę poświęca korespondencji pomiędzy św. Bazylim a św. Atanazym Wielkim, biskupem Aleksandrii i Ojcem Kościoła.

Czwarta, ostatnia część, nosi tytuł „Św. Bazyli jako model lidera kształtowania poglądów chrześcijańskich: godność, pokora i kultura” (*St Basil as model for a leader of Christian opinion: dignity, humility and culture*). Autor omawia dwa nachodzące na siebie zagadnienia: po pierwsze, prezentuje eklezjologiczną wizję św. Bazylego, ze szczególnym położeniem akcentu na funkcję lidera wspólnoty kościelnej, po drugie, dokonuje oceny biskupa Cezarei w perspektywie wyróżnionych przez samego teologa kryteriów. Część ta ma więc teologiczny i hagiograficzny charakter. Wprowadzając w temat rumuński patolog przedstawia kluczową metaforę Kościoła obecną w nauczaniu św. Bazylego, a więc metaforę ciała Chrystusa. Biskup Cezarei widzi Kościół jako złożony z poszczególnych wiernych, którzy pozostają ze sobą w relacjach harmonii, wzajemnej zależności oraz jedności. Kościół, podobnie jak ciało, podlega również wzrostowi. Głową Kościoła jest Jezus Chrystus, a jego przewodnictwo dokonuje się poprzez przemianę ludzkich myśli, aspiracji oraz czynów, dzięki Jego boskiej mocy, z niepewności w pewność. W jednoznacznych słowach podkreśla św. Bazyli, że jedyną drogą zachowania przez Kościół i jego członków swej natury jest analizowanie i naśladowanie Bożych przykazań.

Kościół widzialny, w perspektywie społecznej, posiada jeszcze jedno ważne rozróżnienie strukturalne. Opiera się bowiem na dwóch kategoriach, rozróżnionych funkcjonalnie, na podstawie specyficznych obowiązków: na klerze oraz na laikacie. Św. Bazyli pierwszej przyporządkowuje nadzór nad całą aktywnością poszczególniej wspólnoty chrześcijańskiej, podejmowanie

najważniejszych decyzji i odpowiedzialność na drodze wiernych do zbawienia. Przed drugą stawia zadanie posłuszeństwa, pogłębiania i zrozumienia prawd wiary, a także wypełniania decyzji. Przy swym rozróżnieniu odwołuje się do metafory sformułowanej przez św. Atanazego Wielkiego, który rolę lidera wspólnoty chrześcijańskiej porównuje do funkcji oka i wargi w ciele. Tak jak rolą oka jest obserwować otaczającą rzeczywistość, tak też rolą przywódcy wspólnoty jest czuwać nad życiem w wierze jej członków; podobnie, metafora wargi wskazuje na funkcję komunikacyjną lidera, by ukazywać swej wspólnotie drogi wiodące do zbawienia. Przywódcą wspólnoty chrześcijańskiej jest więc, według biskupa Cezarei, narzędziem wybranym przez Boga, podobnie, jak byli nimi prorocy, apostołowie i królowie.

Przedstawiając tę naukę św. Bazylego, odnosi ją rumuński teolog do niego samego, uznając go za jednoznaczny model lidera chrześcijańskiego. Podkreśla, że Ojciec Kapadocki nie był jedynie autorytetem duchowym, ale rzeczywistym przywódcą potrafiącym kształtować opinię wiernych i brać odpowiedzialność za decyzje, również polityczne i strukturalne, dotyczące danego Kościoła partykularnego. Jako taki może więc być rozpatrywany jako wzór dla dzisiejszego Kościoła i stojących na jego czele liderów.

Powyższe uwagi autor powtarza w zakończeniu, do którego wprowadza osobistą uwagę odnoszącą się do głębokiej duchowej inspiracji świętym biskupem Cezarei Kapadockiej. Przypomina poszczególne obszary działalności św. Bazylego, jako teologa, duszpasterza, polityka oraz przywódcy społecznego troszczącego się o ubogich. W ostatnim akapicie formułuje wręcz wniosek, że nikt, tak jak św. Bazyli, nie przysłużył się światu chrześcijańskiemu, i że święty pozostawił po sobie, pomimo wielu przeciwności zewnętrznych i wewnętrznych, imponujące duchowe dziedzictwo, z którego przez wieki Kościół mógł i może czerpać.

Książka księdza profesora Nicu Dumitrașcu bez wątpienia jest ciekawą pozycją, wartą przeczytania. Stanowi dobry przykład opracowania, które z jednej strony zachowuje merytoryczną nienaganną, a z drugiej nie nuży czytelnika nadmierną detalicznością w prezentacji historycznej, co więcej, licznie zawarte w niej szczegóły ubogacają ją raczej, ilustrują bowiem warunki życia codziennego w tak odległym dla nas świecie, jakim były wschodnie rubieże Cesarstwa Rzymskiego w IV wieku. Monografia napisana jest przystępnym językiem, a dość drobiazgową strukturą pozwala na przyswojenie historyczno-teologicznego materiału zgodnie z intencją autora. Opatrzona jest, co bardzo istotne w tego typu opracowaniach, indeksem osobowym, indeksem miejscowości oraz indeksem ogólnym. Książka ma jeszcze jedną, istotną cechę: autor nie waha się bowiem dokonywać interpretacji historycznych faktów z perspektywy głęboko wierzącego chrześcijanina, oceniając poszczególne postaci oraz ich działania według kryteriów dostarczonych przez naukę Kościoła, nie wstrzymuje się również przed wyrażaniem swego przekonania o natchnionej inspiracji leżącej u podstaw słów i czynów św. Bazylego Wielkiego.